

ORBÁN LÁSZLÓ

**Kazinczy Ferenc: A' Szent Allianczia
Fejedelmei. Bécsben, 1815.¹**
A szöveg betűhű közlése

Kazinczy Ferenc

A' Szent Allianczia Fejedelmei. Bécsben, 1815.

Egy nap a' Képző Mesterségek' Academiájába² mentem, leginkább oly szándékkal, hogy a' Bibliothécában végig forgathassam a' Museum Napoleon' Köteteit. Korán jöttem, még csak egy vala ott. Kértem, vezetne a' Bthecáriushoz. Nem felelt. – Tőke! mondtam, 's ott hagytam.

Egy óra mulva vissza menék. Egy idegen nekem jött, 's úgy idvezle, mint iserősét. – Az Ur bennem megcsalatkozik, mondtam; másnak néz mint a' ki vagyok. – Sőt inkább; az Úr³ az a' Magyar, a' kit 1812. a' Grof Déhm (most Stachelberg) Kunstgaleriájában találtam. (Ildephonsus Curriger Statuárius volt, Schweitzi születésű Szobrász.) Miben lehetek az Úr' szolgálatjára? Curriger ment, 's megnyeré a' Bthecárius' kedvezését.

Magammal vittem ebédre. Vásár van, mondtam; nem volna e kedve az Úr-nak egy Képáros' boltját nézni-meg velem. Curriger jött, de elébb megkövete a' Siket-néma' nevében, ki reggel felelet nélkül hagyta, 's tovább úzé rajzolgatását.

A' Grábenen vala a' Képáros' boltja, 's midőn oda menénk, Gr. Eszterházy József Fő-Ispányunkat a' boltok közt lelétem. Keresztje melyén függ, de most csak a' frakk gomblyukán, 's Curriger elmaradt. – „Miben szolgálhatok?” – Tanítson-meg Excellentziád, hol láthatnám az Orosz Császárt és a' Prussziai Királyt. – „Mit vágy őket látni az Úr, 's káromkodni kezde. – Értem Excdet; neheztel, mint én is, hogy Lengyel-országot Sándornak adá Udvarunk, 's így közelébb van határinkhoz az Orosz: de Bécsben lévén, vétek volna meg nem nézmem őket. – Jöjjön az Úr vasárnap hozzám ebédre, Benkőhöz a' Práterben Nro 2., oly helyre állítom, míg megúnja őket látni; kivált azt a' Prussziai Királyt, a' ki csak Káplárja Sándornak. – Vasárnap eső esett. Nem mentem-ki.

Egy nap' feleségem és a' lyányom egy boltban valának áltellenben a' Szent István temploma' ajtajával, én a' bolt előtt, 's látám, hogy a' Veres-torony felől egy csoport lovasság jó. Ime, mondtam; az ángoly-lovaglók. De alig mondtam-ki a' szót, midőn azt is látám, hogy egy Generális, csillagos mellyel, mellettem méne-el, félre parancsolván a' szekereket.

¹ A szerző az MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport alkalmazottja.

² Academiába [Emendálva.]

³ az <az Úr> Úr [A törlés alatti „az” először átírva „Úr”-ra, majd törölve.]

A' Császár jobb kézre, zöld kabátjában, veres gallérral, bal kézre az Orosz Császár az ő nevét viselő Magyar-gyalog sereg' formaruhájában, fehér kabát, sárga gallér, paszomántos kék nadrágban, kevélyen ülvén tüzes paripáján, utánok a' Prusz. Király és a' mi Koronaörökösünk, 's úgy osztán a' Generálisok' nagy sokasága. A' Ferencz Császár' elváltozott ábrázatjától elijedtem; az most igen hosszú, igen keskeny. Mint nem az, a' ki 1789. és 1791. volt! –

Áldozó-Csötörtökön () a' mi Templomunkba⁴ menék, tudván, hogy a' Prussziai Király ott lesz. Megszóllítám az Egyházfit, hogy adjon nekem zárt széket, közel a' Király' üléséhez, 's öt forintot nyújték neki. „Ha huszonötöt adnék is, ma nem adhatna; nagy az innep, 's a' Királyért minden itt lesz.” Uram, mondtam, én Festő vagyok, 's a' Király' képét kell dolgoznom. Hogy jól kap hassam meg a' physionomiát, adjon az Úr nekem széket. – Azt⁵ nem adhatok; de ha állva akarja látni az Úr, jöjjen; kimutatom hol vesztegeljen.

A' Király jött; setét zöld uniformban; jobb válláról csügge a' dragonyos-fonadék. Paszomántos kalapját szeme elébe tartá, 's állva mondá-el a' mit szokás, 's leült. Testvére üresen hagyá a' küzbülső széket, hihetőleg a' Király' kalapjának. Soha hidegebb ábrázatot nem láttam; eggy vonása sem mutatá a' nagy Friedrich' unokaöccsét. Növése szálas, vékony. Bajuszát nem beretválja. – Hát hol a' Király? mondtam az Eggyházfinak. – „Hiszen amott ül.” – De nem; az nem lehet Király. – „Hiszen úgy ismerem, mintha testvérem volna.” – Úgy képeimet egészen újra kell dolgoznom; eggy vonása sincs azon, a' mellyről másoltam, eltalálva. Ott hagyám a' Templomot.

Tizenkét órakor jelen valék a' Burg' eggyik grádicsánál, midőn a' Dániai Király üle-fel szekerebe, hogy talán Albert Herczeghez menjen-ki. Szemének még pilláji is verhenyeg szőkék. Haja mint a' len. Ruhája mákvirágszín. A' Würtenbergi kövér Király után ezt magasztalák leginkább lelke és szíve miatt.

A' Napoleon Császár' férjétől elszakasztott hitvesét Maria Louisát olly közelről látánk, midőn mi Schönbrunnból, ő pedig Schönbrunnba ment, hogy tengelyünk az övével majd összeakada, de arczát elfedé a' szalmakalap, 's a' Császárné a' más oldalra tekintett. Szekerének fedele hátra vala tolva; négy lovan, 's mind kocsisa, mind fullajtárja nyeregben. Az ötödiken szekere előtt nyargala Lovásza. A' Schönbrunni kútnál az azt őrző Invalidustól hallánk, hogy atyja lovain soha sem akar menni, 's mindég Párizsi cselédekkel.

A' kis Napoleon négy esztendő⁶ gyermek volt akkor. Szög haja játékos fütökben nyúlt-ki fejkötője alól, mert fogai nőttek, 's Nevelője nem hagyá szabad fővel. Elevenen pislonga-ki ablakából. – Sándor az ő szobáji felett szállásola, a' Burg' nyugoti szárnyában.

⁴ Templomunkb[.] [Átírás.]

⁵ széket. Azt [A gondolatjel sor fölé írt beszúrá.]

⁶ Napoleon <öt> esztendő [Javítás a törlés felett.]

Adalékok a szöveg értelmezéséhez

Kazinczy Ferenc *A' Szent Allianczia Fejedelmei. Bécsben, 1815.* című szövege tudomásunk szerint eddig kiadatlan volt. Az autográf a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében (MTA KIK) található: K 624, Magyar Dolgok, Széphalom, 1830, 145a-146b. Ismert egy korabeli idegenkezű másolata is: MTA KIK K 610, 78a-79a (ebben néhány elírás van, pl.: „szándékkal” helyett „czállal”, „Mint nem” helyett „Most nem” olvasható).

A szöveg keletkezési idejét a lelőhely alapján határozhatjuk meg. A kézirat-kötet belső címlapján olvasható egy keltezés: „Széphalom, 1830.”, de a kötet 1831-re vonatkozó szöveget is tartalmaz, tehát Kazinczy utolsó éveiben írta meg ez az életrajzi karcolatot.

Az elbeszélés életrajzi háttere Kazinczy utolsó bécsi utazása. 1815. április 10-én indult el feleségével és Eugenie lányával Bécsbe, elsősorban azért, hogy lányainak franciául beszélő nevelőnőt találjon. Bécsben április 25. és május 7. között tartózkodott, és végül egy Loyan nevű kisasszonyt alkalmazott évi 400 Ft-os fizetéssel a hernalsi tiszti lánynevelő intézetből. A 19 esztendő lány Kazinczy szerint „mind a Francia, mind a Német nyelvet sok kecscsel szőllja, erkölcsiben ártatlan, módjában és tónjában igen kellemes.”⁷ A kisasszony csak 1816. március 1-ig volt Széphalmon: „az én Loyanom Martz. első napján, visszahíva atyja által, a' ki haza jött az Olasz Országi táborból, 's 60 esztendő ember lévén, gyermekét maga körül akarja látni, bennünket elhagya.”⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a lányt félreismerte Kazinczy: „Loyan rettenetesen megcsalta Donátékat, 's több kárt tett nekik 150 forintnál. Sajnálhatni hogy így visszaélt emberségökkel. Ő aggott 's korhadt ember 's ecsettel keres mindent 's ha így csalatik 's tépetik, mit tesz félre tehetetlen napjaira? Szívrehatólag panaszlák el nekem sérvöket.”⁹ Donát Jánosné részletesebb beszámolója szerint a pénztelenül Pestre érkezett lány náluk szállt meg, de a szállásért és ellátásért nem fizetett, majd - apja újabb levelére hivatkozva - kölcsön is kért, amit szintén nem adott meg.¹⁰

Az elbeszélés történeti háttere az igencsak „fokozódó” nemzetközi helyzet: a bécsi kongresszus újra felosztotta Lengyelországot (1815. febr. 8.), Napóleon partraszállt és megkezdte „száznapos uralmá”-t (márc. 1.) és Joachim Murat nápolyi király hadat üzent a szövetségeseeknek (márc. 15.), a Habsburg császári sereg leverte az itáliai függetlenségi mozgalmat (májusban). Nem sokkal később, június 9-én aláírták a bécsi kongresszus záróokmányát, amely Európa új felosztásáról rendelkezett és június 18-án az Arthur Wellington herceg

⁷ *KazLev*, XII, 558-559. (2931. sz.) Kazinczy - Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1815. június 2., (*KazLev* = *KAZINCZY Ferenc levelezése*, 1-21, kiad. VÁCZY JÁNOS, Bp., 1890-1911.)

⁸ *KazLev*, XIV, 47. (3157. sz.) Kazinczy - Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1816. március 17.

⁹ *KazLev*, XIV, 247. (3239. sz.) Helmeczy Mihály - Kazinczynak, Pest, 1816. július 18.

¹⁰ *KazLev*, XIV, 232-234. (3232. sz.) Donát Jánosné - Kazinczynak, Pest, 1816. június 11.

vezette szövetséges hadsereg Waterloonál döntő vereséget mért Napóleonra. Szeptember 26-án I. Ferenc, I. Sándor orosz cár és III. Frigyes Vilmos porosz király Bécsben megkötötte a Szent Szövetséget – a Szent Allianciát – az új európai rend védelmére. Végül november 20-án a második párizsi békével lezárult a francia forradalom és napóleoni háborúk kora.

Kazinczy ezen útjáról a levelezés ekkor írt darabjain túl még *A Bécsi Polizey velem, 1815.* c. másolatban fennmaradt Kazinczy-mű is igen érdekes adatokat tartalmaz.¹¹ Ebből tudható például az is, hogy a titkosrendőrség figyeltette Kazinczyt.

Közelítések a szöveg értelmezéséhez

Ez az írás talán a verbális kommunikáció elégtelenségéről és felfüggesztésének folyamatáról szól. A személyközi jelenetek mindegyike ennek változatairól mesél. A legelső, a siketnéma-jelenet a legegységelműbb, de jelentősége mégsem a kommunikáció-képtelenségben van, hanem ennek fel nem ismerésében. A főhős Kazinczynak csak egy fél nap múlva magyarázzák meg a helyzetet, éppígy az elbeszélő Kazinczy is késleltetve tájékoztatja az olvasót. Így megjeleníti azt, hogy a szóbeli kommunikáció kiigazításra szorul, a valóságban elhangzó szavak hű lejegyzése nem az valóságot jegyzi le, a szavak helyett a történet egészére kell figyelni: a rajzolgató nem tőke (tuskó), hanem siketnéma. A „Képző Mesterségek’ Academiajának” nyitó jelenete kicsinyítő tükörré alakul Kazinczy műtermében. A Curriger-jelenet így szólhat a megcsalatozásról, majd a ráismerésről.¹² Az Esterházy-jelenet a félreértésről, hiszen visszakozni kénytelen Kazinczy, hogy nem szeretetből, hanem kíváncsiságból nézné meg a királyokat. Majd újra visszakozik: nem megy el a főispán ebédjére, mert esik az eső (noha bizonyára megígérte, amennyiben valóban meghívta Esterházy). A Szent István temploma előtti boltnál pedig ismét téved: „Ime, mondám; az ángoly-lovaglók. De alig mondám-ki a’ szót, midőn azt is látám, hogy egygy Generális [...]”. A szavak tévedését a dolgok látványa igazítja ki. Ezután tárul elénk „Ferencz Császár’ elváltozott ábrázatja”, anélkül, hogy szavak magyaráznák az elváltozás mibenlétét és az elbeszélő összerezenésének okát. Majd következik a református templombeli jelenet: „Uram, mondám, én Festő vagyok, ‘s a’ Király’ képét kell dolgoznom.” – füllenti a főszereplő.

E helyzetekben közös, hogy Kazinczy mindig félreecsúszott párbeszédbe kerül. Mármost Kazinczy, a főhős. De Kazinczy mint elbeszélő és szerző feltétlen hitelességre tarthat számot. Amíg a kimondott szó a félreértés és a félrevezetés eszköze, addig az elbeszélő által rögzített ki nem mondott érzés és gondolat („elijedés”) az elbeszélő önleplezést is vállaló őszinteségét erősíti és hitelességet alapozza meg – amennyiben önéletrajzként olvassuk a szöveget.

¹¹ MTA KIK K 610, 82a–85a; kiadása: *Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831*, s. a. r. V. BUSA Margit, Bp.–Miskolc, 1995, 161–164.

¹² Kazinczy feljegyzései szerint 1812. október 22-én valóban találkozott a svájci szobrásszal „a’ Kunstgallerieban” (KAZINCZY, *Bécsbe 1812. Vay Abrahámmal* = KAZINCZY, *Pályám*, 2009, 324 [kelt: 1812(?)]; UÓ, [1811–1814] = *Uo.*, 327 [kelt 1814–1828 között]. (KAZINCZY, *Pályám*, 2009 = KAZINCZY *Ferenc művei, Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László Debrecen, 2009.)

Az önéletrajzi olvasat alapja a hitelesnek elismert elbeszélő. Ezt az olvasói döntést a fent bemutatott félreértések sora nem akadályozza, ellenben a szöveg retorikai összetettségének felismerése már megzavarhatja.

Kazinczy mint elbeszélő ugyanis egyáltalán nem unalomig hű krónikásként beszél el az eseményeket: „Miben lehetek az Úr' szolgálatjára? Curriger ment, 's megnyeré a' Bthecárius' kedvezését.” Kazinczy választát kihagyja az elbeszélő, ezt csak Curriger cselekvéséből és a korábbi mondatokból értheti meg az olvasó. Vagyis az elbeszélő tömörít és jelenetез. A szöveg következő soraiban gyors jelenetváltások, ki-belépő mellékszereplők tűnnek fel, illetve el. A kihagyások miatt, úgy tűnik, hogy a könyvtárost hívta meg ebédelni, majd kiderül, hogy Curriger ment vele.¹³ A vásárba is a szobrásszal ment, ahol színre lép gróf Esterházy József. Ezzel a szobrásznak, mint segítőnek a szerepe véget ért, helyére a főispán lép.

A két segítő azonban nem csak a főszereplő Kazinczyt igazítja útba, hanem az olvasót is. Azt tudhatjuk meg, hogy Kazinczy igen avatott műértő, hiszen bizonyára e minőségében tett a szobrászra évekkal ezelőtt olyannyira emlékezetes benyomást a Kunstgaleriában. A főispán pedig Kazinczy királyokhoz való viszonyát előlegzi meg, és tehermentesíti egyúttal, amikor helyette káromkodik és ítélkezik. Kazinczy identitásának éppen azokat a vonásait rajzolják meg, amelyek a későbbiekben elengedhetetlenek a történet megértéséhez, a novelisztikus csattanóhoz.

És csak a szükséges a vonásait rajzolják meg, mellőzik a többi Kazinczy-szövegben fennmaradt, itt azonban félrevivó információkat. Curriger ugyanis nem csak műértőként, hanem gazdag vevőként is tisztelhetette Kazinczyt: Fáy János „negyven ezer bankó forintra becsült Numismatica Gyűjteményé”-t bízta 1812-ben Kazinczyra, hogy abból vásároljon képeket, és a svájci szobrásszal ekkor találkozott.¹⁴ Esterházy József pedig, „[e]z a' nagy lelkű Ur kocsira ült velem, 's úgy vitt az Ambrászi statuak Collectióját velem látatni. – Tudom én, ugymonda, mi kell az Úrnak Bécsben.”¹⁵ E levélben nincs szó Esterházy útbaigazításáról, káromkodásáról és meghívásáról, a szövegünkben pedig nincs szó a közös kocsiuútról és gyűjteménylátogatásról.

A válogatás és a kihagyásos szerkesztés már a szöveg jelentését képezi meg, és nem a leginkább elképzelhető valóság leírását.

Az Egyházi és Kazinczy párbeszéde a legelőbb jelenet, ez mutatja leginkább, hogy a szerző milyen kiválóan dramatizál, milyen gyors cselekményű, élnyelvi fordulatokból építkező jeleneteket képes megírni. Megjegyzendő, hogy a szöveg feltehetően 15 évvel az események után keletkezett, és legfőbb forrásai saját egykorú levelei lehettek. A templomi jelenetet követő napon Kazinczy így számolt be levelében Cserey Miklósnak:

¹³ Hogy csak a szobrász ment vele, azt ez a levél erősíti meg: *KazLev*, XII, 551-552, (2927. sz.) Kazinczy – Péchy Sándornének s Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1815. június 26.

¹⁴ *KazLev*, XIV, 177-179. (3203. sz.) Kazinczy – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. május 3.

¹⁵ *KazLev*, XII, 552. (2927. sz.) Kazinczy – Péchy Sándornének s Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1815. június 26.

„Végre a' csengettyűs erszénnyel körül járó Egyházfinak kérdést tettem, hogy a' király meg fogna e jelenni, 's ez azt felelé, hogy hiszen amott ül a' fekete tábla alatt, mellyre talán a' Zsoltár száma volt felírva. – De ha a' király e az? – Hogyan ne volna? hiszen jól ismerem. – Hát az a' másik? – Az Adjutánssa. – Ezzel vége lőn a' discursusnak. – Ki ki lestem az arcot, hogy mi lakhatik benne, 's fel találok e a' nagy Friedrich lelkének nyomait arczán, 's el nézvéen kényem szerént, az Udvar Kápolnába mentem [...].”¹⁶ E levélben tehát nyoma sincs festői hajlamainak, sőt a jelenet végén határozottan tagadja szövegünk utolsó replikáját, ami szerint: „képemet egészen újra kell dolgoznom...”.

Szövegünkhöz leginkább hasonlító leírást egy Dessewffy Józsefnek írt levélben találtuk meg.¹⁷ A festői hajlam itt már feltűnik, de csupán ennyiben: „ich bin Mahler.” A szövegünkben a jelenet ezen pontján ez olvasható: „Uram, mondtam, én Festő vagyok, 's a' Király' képét kell dolgoznom. Hogy jól kap hassam meg a' physionomiát [...]”. Majd a jelenet legvégén e levélben ez áll: „Ekkor szembe fogám ismét az én királyomat 's lestem, hogy a' nagy Fridriknek van e csak egy vonása is ebben az arczban.” Ugyanitt a szövegünkben ez: „- Úgy képemet egészen újra kell dolgoznom; egy vonása sincs azon, a' mellyről másoltam, eltalálva.”

A levél utóbb idézett mondata egy cselekvés leírása és belső értelmezése. A szövegünk mondata ezzel szemben egy párbeszéd része, még ha hiányzik is az idézőjel. A párbeszédet ugyanis sajátosan jelöli Kazinczy: mások mondatait idézőjelbe teszi, a sajátjait nem. A Dessewffynek írt levélben a párbeszéd németül, a leírás magyarul van, szövegünkben ez a nyelvi elhatárolás megszűnik. E két formai okból is lehetséges a mondatot az Egyházfihoz szóló válaszként is (noha a persellyel körbejáró templomszolga meggyőzése már szükségtelen), és az olvasóhoz címzett mondatként is értelmezni.

A beszédhelyzet igen különös. Ha a magát festőnek füllentő főszereplő Kazinczy beszél, akkor kijelentése szó szerint veendő, noha nem igaz: Kazinczy valóban ezt mondta az Egyházfinak. Ha az elbeszélőnek tulajdonítjuk a mondatot, akkor Kazinczy az olvasót szólítja fel a képrejtvény megértésére, és az ártatlan csintalankodás helyén váratlanul egy erős üzenetet találhatunk. Ez esetben nyerhetnek a szöveg egészét átszövő képi metaforák egymást erősítő jelentést. Helyükre kerülnek a képek. Pontosabban: az elégtelen és folyton visszakozásra kényszerülő verbális kommunikáció helyére.

A helyzetben rejlő kettősség között azonban nem feltétlenül kell döntenünk, lehet, hogy e kétfedélű történetmondásban rejlik most a valóság ábrázolhatatlanságának allegóriája: ami (az öncenzúrázott) szavakkal ki nem mondható, az portréként ábrázolva elmesélhető.

Az egykori felvilágosult nagy királyok helyett a szent szövetség elváltozott, Lengyelországot felosztó királyait láttatják Kazinczy írott és virtuális portréi. Ezért kell újra dolgoznia az egykori I. Ferencről emlékeiben őrzött portrét: a császár ugyanis időközben ártatlanul halálra íteltette, majd börtönben tartatta és ezt végül még ki is számláztatta. Ez a király nyilvánvalóan nem lehet

¹⁶ *KazLev*, XII, 509. (2009. sz.) Kazinczy – Cserey Miklósnak, Bécs, 1815. május 5.

¹⁷ *KazLev*, XIII, 28–29. (2043. sz.) Kazinczy – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1815. július 13.

azonos a Kazinczyt 1792-ben fogadó kegyes uralkodóval, akiről ezt írta egyik feljegyzésében: „A' nagyon nemes-lelkű Fejedelem úgy néze szemembe, mintha lelkemig akart volna látni.”¹⁸

Szövegünk festő Kazinczyja fizetne is azért, hogy élőben láthassa modelljét, a porosz királyt: „[h]ogy jól kaphassam meg a' physiomiát”. Majd megállapítja, hogy „[s]oha hidegebb ábrázatot nem láttam; eggy vonása sem mutatá a' nagy Friedrich' unokaöccsét.” Azonban Kazinczy soha sem látta élőben Nagy Frigyeset, csak képekről, azaz az élőben látott király nem hasonlít a kép-királyhoz. Az uralkodói portrék mindig idealizáltak, Nagy Frigyes azonban még legnagyobb ellenfelének, II. Józsefnek is példaképe volt. Sándor cár megítélését pedig Esterházy József káromkodása festi leginkább.

Ha helyreállítjuk a szereplő és elbeszélő Kazinczy azonosságát, akkor a szereplő Kazinczy nem is füllent, hiszen az elbeszélő Kazinczy valóban le- és átfesti az uralkodók vonásait. A képként értelmezett király-portrékról esztétikai ítéletként fogalmazza meg az etikai ítéletet. Az ítélet egyértelmű kiolvasását az Esterházy-dialógus előlegzi meg: Esterházy káromkodik, Kazinczy magyarázata pedig már magában rejtje, hogy látványosságként, mint egy épületet vagy festményt szemlélné meg az uralkodókat, és nem mint államférfiakat.

A király-portrék sorozata összefüggő értelmezési mezőbe helyezi a szöveg utolsó két bekezdését. Mária Lujza és a kis Napóleon jelenete ugyanis nemcsak az önéletrajziság felől - vagyis őket is ott és akkor látta Kazinczy - értelmezhető, hanem a portrészorozatba illesztve is. Márcsak azért is, mert, mint a szöveg állítja, Mária Lujza arcát nem látta Kazinczy, mert „elfedé a' szalmakalap”, vagyis nem biztos, hogy „Napoleon Császár' férjétől elszakasztott hitvesét” nem látták. A kalap alatt lehetett akár a kis Napóleon nevelőnője is. A szekér, a kocsi, a fullajtár és a lovász leírása viszonylag részletes, de közben arról is gondosan értesít Kazinczy, hogy ezt akár a schönbrunni rokkant katonától is hallhatta, még a találkozás előtt. Az előzetesen kapott tudás a kocsi látványának értelmezését is megelőlegzi, de talán fontosabb, hogy itt is, mint az Esterházy-jelenetben, egy mellékszereplő mondja ki, a kimondandókat: Mária Lujza és az udvar között feszültség van. Az invalidus a lovakról és a cselédekről beszélve közli ezt, és Kazinczy is a lovakról és a cselédekről tud csak beszélni, a mellékes körülményekkel tudja körül írni, hogy a császárné arca ki van takarva a bécsi panorámából, láthatatlan, csak a hiánya értelmezhető a királyportrék-sorozatában. E király-portrék közül kimaradni azonban dicsőség és királyi erény.

A szöveg záró sorai a nagy Napóleonról elszakított gyermeket mutatják be. A lezárás újrarahangsúlyozza a nyitójelenetet: „a' Képző Mesterségek' Academiájába mentem, leginkább olly szándékkal, hogy a' Bibliothécában végig forgathassam a' Museum Napoleon' Köteteit”. A szövegből ugyanis nem derül ki, hogy végül a Napóleon nevével jegyzett képzőművészeti és festészeti katalógust végigtanulmányozta-e Kazinczy, a Napóleon nevével jegyzett Bécset azonban igen.

A gyermek arcképe a szöveg legszebb uralkodói portréja. Uralkodói, ugyanis születésekor apja római királlyá tette, és az elbeszélte események utáni

¹⁸ KAZINCZY, A' Királynál. Budán, 1792. Június 17d. és 23dban. = Pályám, 2009, 101. (A kézirat éppen a most elemzett szöveg előtti oldalakon található a K 624-es kéziratkötetben.)

júniusban néhány napig de jure francia császár volt Napóleon Ferenc, noha erről ő maga nemigen tudott, mint ahogy római királyságára sem emlékezhetett. A szöveg e helyütt nem egyértelmű teljesen: nem eldönthető, hogy Kazinczy az elrobogó kocsi ablakában, vagy a szálláshelyéről kitekintve látta-e őt. A Dessewffynek írt levél szerint az utóbbi történt. Mindenesetre Kazinczy gyengülő szemmel láthatta őt: „én épen ma esztendeje [...] tapasztalám, hogy négy eszt. olta gyengűlni kezdő szemem üveg nélkül többé egy szót sem olvashat-el. [1815.] Apr. 18dikán vettem Pesten üveget, és azolta mindég ennek segédével olvasok 's írok.”¹⁹ A szöveg záró mondatában váratlanul megjelenő cár árnyéka kétfejű sasként lebeg a később Sasfiókként ismert II. Napóleon felett: „Sándor az ő szobáji felett szállásola, a' Burg' nyugoti szárnyában.”

Ezen írás kulcsjelenetei képek köré szerveződnek. A szöveget olvasva egyre otthonosabban mozoghatunk a műteremfestmény példázatában: ez egy olyan festmény, amely egy portré megalkotását jeleníti meg egy portrékkal zsúfolt műteremben. A háttérben képek függnék a falon (I. Ferenc, I. Sándor, III. Frigyes Vilmos, Nagy Frigyes, Napóleon és a gyermek II. Napóleon). Kicsit előrébb egy asztalon a Museum Napoleon katalógusa van kinyitva, amely mellett kicsinyítő tükörben egy alig kivehető alak rajzolgat. Az előtérben egy királyportrét éppen átdolgozó festő áll háttal a nézőnek. A háttal álló festő kitakarja a modelljét, így az csak a készülő portrén látható, a Mester arcát pedig a kép egésze adja ki majd (anamorfózis).

¹⁹ *KazLev*, XIV, 128. (3185. sz.) Kazinczy – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. április 14.